

DE RIVIER

Karl Marlantes bij Meulenhoff:

Matterhorn
Oorlog voeren
De Rivier

www.meulenhoff.nl

Karl Marlantes

De Rivier

ROMAN

Vertaald door
Frans Reusink

MEULENHOF

ISBN 978-90-290-9379-8
ISBN 978-94-023-1444-1 (e-book)
NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Deep River*
Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties
Omslagbeeld: © National Geographic Image Collection/N.E. Beckwith
Auteursfoto: © Devon Boswell
Vormgeving binnenwerk: Adriaan de Jonge

© 2019 Karl Marlantes
© 2020 Nederlandse vertaling Frans Reusink en Meulenhoff Boekeryj bv,
Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk,
fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Voor Anniki

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE PERSONAGES

DE FAMILIE KOSKI

- Tapio Koski** de vader van Ilmari, Aino en Matti
Majjaliisa Koski de moeder van Ilmari, Aino en Matti
Ilmari Koski oudste zoon van Tapio en Majjaliisa
Aino Koski oudste dochter van Tapio en Majjaliisa
Matti Koski jongste zoon van Tapio en Majjaliisa

ANDERE PERSONAGES

- Oskar Penttilä/Voitto** communistische activist en Aino's eerste vriendje in Finland
Gunnar Långström vriend van Oskar Penttilä, ook een activist
Aksel Långström jongste broer van Gunnar, en na zijn emigratie naar Amerika Matti's vriend en, net als Matti, houthakker
Vasutäti/Mowitch indiaanse vrouw en de leermeesteres van Ilmari nadat hij naar Washington is geëmigreerd
John Reder eigenaar van het houtkapbedrijf waar Matti Koski en Aksel Långström gaan werken nadat ze naar Washington zijn geëmigreerd
Margaret Reder vrouw van John Reder
Alma Wittala opzichtster van de keuken in het houthakkerskamp van John Reder
Kullerikki/Kullervo jonge fluitknecht die bevriend raakt met Matti en Aksel
Louhi Jokinen zakenvrouw uit Nordland
Rauha Jokinen dochter van Louhi
Jouka Kaukonen houthakker en vriend van Matti en Aksel
Lempi Rompinen vriendin van Aino
Joe Hillström/Joe Hill Zweeds-Amerikaanse vakbondsactivist en songwriter door wie Aino toetreedt tot de Industrial Workers of the World (IWW)

Kyllikki Saari jonge Fins-Amerikaanse vrouw uit Astoria, Oregon, die
wordt verleid door Matti Koski

Jens Lerback } samen met Aksel
Heppu Reinikka } en Kullervo leden van
Yrjö Rautio } de Vrije Jongens

Noordwestkust van de Verenigde Staten

Botnische Golf en Rusland

DEEL EEN

1893-1904

Proloog

Een straaltje licht aan de oostelijke horizon kondigde de zonsopkomst aan, waarmee er een einde kwam aan een nacht waarover de familie Koski nooit zou praten en die ze nooit zou vergeten. Het gezang van een veldleeuwerik weerklonk over het korenveld – uit volle borst, waarmee het dier aangaf dat het wilde paren, dat het vruchtbaar was. De kille, blauwe lucht waarin de vogel zou opstijgen, strekte zich boven het korenveld uit en liet het dier zijn gang gaan.

Het was op deze ochtend in 1891 dat Majjaliisa Koski terugkeerde naar huis nadat ze drie dagen weg was geweest. Ze had een Zweedssprekende vrouw uit een arm vissersgezin geholpen bij een lastige bevalling. Ze trof haar oudste twee dochters en haar zoon, een baby nog, uitgestrekt op de ruwhouten plankenvloer in de keuken aan, gekleed in hun zondagse kloffie. Het huis was een paar uur daarvoor schoongemaakt, maar het rook er nog steeds naar braaksel en uitwerpselen. Haar man Tapio, haar oudste zoon Ilmari Väinö van twaalf, haar dochter Aino van drie en haar nu jongste zoon Lemminki Matti, van twee, zaten op de grond met hun rug tegen de muur en keken met een wezenloze blik naar de lichamen. Majjaliisa wierp zich op de grond, naast haar dode kinderen, en overlaadde hun gezichten met kussen.

Nog maar drie dagen daarvoor had ze haar kinderen met lichte koorts achtergelaten, nadat de man van de zwangere vrouw – hij had vanaf de kust meer dan dertig kilometer door de voorjaarsdooi geskied en gerend om bij haar te komen – haar had gesmeekt om mee te komen. Ze was een vroedvrouw die in het hele gebied rond Kokkola bekendheid genoot. Ze beseftte dat de moeder en het kind in levensgevaar waren. Gevleid als ze was door de heroïsche inspanning van de vader om naar haar toe te komen, was ze ervan overtuigd dat haar eigen kinderen er wel weer bovenop zouden komen.

Drie van hen wisten de cholera te overleven.

Toen ze uitgehuild was, stond ze op en keek haar man aan. ‘Morgen begraven we ze op het kerkhof. Vandaag wil ik bij ze blijven.’

Haar man zei: ‘Jo.’

Die gruwelnacht had op elk van de kinderen een verschillende uitwerking. Aino, in wier armen haar babybroertje Väinö Ahti was overleden, merkte dat er niemand kwam om te helpen. Ze was zo alleen als de betekenis van haar naam al aangaf: de enige. Ilmari, zo ziek dat hij stond te wankelen op zijn benen, was volkomen uitgeput nadat hij sneeuw van de plekken waar dat nog lag naar binnen had gebracht om de koorts van zijn zusjes te onderdrukken. Hij was flauwgevallen en kreeg visioenen over engelen die zijn zusjes kwamen halen. Toen hij weer bij bewustzijn kwam, doorweekt door de gesmolten sneeuw, lag zijn vader bewusteloos tegen de ladder die naar de vliering leidde, waar zijn zusjes Mielikki en Lokka dood in het bed lagen dat door alle kinderen werd gedeeld. Sinds die nacht wist Ilmari dat er een God was, en dat God gevreesd diende te worden – maar dat Hij engelen zond. Lemminki Matti, die niet veel had meegekregen van de gebeurtenissen, had altijd een onbehaaglijk gevoel gehouden over de toekomst. Toen hij ouder werd, besepte hij dat de rijken minder bang waren voor de toekomst dan de armen. Hoe je rijk werd, was van minder belang dan dát je het werd.

De kinderen zouden nooit te weten komen hoe de vrouw heette die Maijaliisa die nacht wilde helpen, of hoe haar zoon heette, die in leven bleef en een man werd – maar hun lot was aan elkaar gekoppeld.

In september 1901, vier jaar nadat Ilmari naar Amerika was vertrokken vanwege de kansen die zo'n stap bood en omdat hij bang was dat hij dienst moest nemen in het Russische leger, zat de streek nog steeds zonder onderwijzer. Een ongeletterd kind werd door de Evangelisch-Lutherse Kerk van Finland niet geconfirmeerd, en daardoor onderscheidden zelfs de armste Finse boeren zich van de boeren in vrijwel elk ander Europees land: alle kinderen leerden lezen in door de Kerk opgezette catechisatieklasjes. Maar voor uitgebreider onderwijs moesten de ouders betalen. En daar ging het grootste deel van het geld naartoe dat Maĳaliisa als vroedvrouw verdiende. De lessen vonden bij toerbeurt plaats in de diverse boerderijen in de streek.

Om een onderwijzer te vinden, hadden Maĳaliisa en de andere moeders bijna de hele zomer brieven geschreven. De ganzen vlogen alweer zuidwaarts toen Tapio vanuit Kokkola thuiskwam met een brief: een jongeman van de Universiteit van Helsinki, ene Järvinen, had de baan geaccepteerd.

Hij bleek een radicaal te zijn, wat de ouders grote zorgen baarde. Aino, inmiddels dertien, werd verliefd op hem, net als de andere tienermeisjes.

Haar gevoelens voor de onderwijzer werden nog sterker toen het de beurt van de Koski's was om hem onderdak te bieden.

Aino zat aan de keukentafel te werken aan een opstel dat ze van Järvinen moest schrijven toen hij naast haar kwam zitten. Omzichtig schoof hij een klein boekje voor haar neus, *Het communistisch manifest*, geschreven door Karl Marx en Friedrich Engels – in het Russisch.

‘Wat moet jij daarmee?’ fluisterde ze.

Hij legde zijn vinger op zijn lippen. ‘Nee, jĳ moet er iets mee.’

Aino keek om zich heen en zag dat Maĳaliisa zat te breien terwijl Tapio lag te snurken, met het tuig waaraan hij werkte nog in zijn handen. ‘Hoezo ik?’

‘Je moeder heeft me verteld dat je van je vader Russisch hebt geleerd. Ze zegt dat hij vloeiend Russisch spreekt omdat hij als jongen in Sint-Petersburg heeft gewerkt.’

‘Toen de tsaar besloot dat het Russisch de taal van de regering werd, hield hij op het mij te leren.’

Järvinen grinnikte. Hij pakte het boekje op en zwaaide het lichtjes heen en weer. ‘Met het Russisch kan ik je helpen, maar eigenlijk geef ik je dit vanwege de vragen die je tijdens de les hebt gesteld. Waarom staan de mensen toe dat de tsaar zo rijk is terwijl ze zelf arm blijven? Waarom moeten gezinnen die hun kinderen nauwelijks te eten kunnen geven werken in paardenstallen en aan wegen die nergens heen leiden ten behoeve van een of andere graaf in Stockholm? Dat zijn goede vragen. Hiermee kunnen ze misschien beantwoord worden.’ Hij schoof het boekje onder haar werk. ‘Dit blijft tussen ons.’

Toen Tapio en Majjaliisa rustig lagen te slapen, stak Aino de kerosine-lamp naast haar bed aan en bleef wakker tot vlak voor het moment waarop Majjaliisa opstond voor haar ochtendbezigheden. Ze schoof het boekje onder haar matras. Ze wist dat Matti naar haar keek, en zei: ‘Je zegt hier niets over, want anders vertel ik vader wie die nertsval van meneer Kulmala heeft gestolen.’

‘Niemand hier heeft bezwaar gemaakt tegen de extra nertsvelen.’

‘Des te waarschijnlijker is het dat je op je donder krijgt als ze erachter komen dat die extra vellen afkomstig zijn van een gestolen val.’

Matti beseftte dat hij gechanteerd werd en trok een boos gezicht. ‘Goed. Ik zeg niks, jij zegt niks.’

‘Afgesproken.’

De hele winter lang bestookte Aino Järvinen met vragen: tijdens de lunchpauze, na school, na het avondeten – wanneer ze maar kon. ‘Komt er echt een revolutie? Waarom werpt de werkende klasse haar ketens niet nu al af?’

Toen Aino zich door *Het communistisch manifest* heen had gewerkt, gaf Järvinen haar een Zweedse vertaling van een pamflet van Rosa Luxemburg, getiteld *Hervorming of revolutie?* Aino fantaseerde over een ontmoeting met Rosa Luxemburg, dat ze met zijn tweeën heel Europa zouden hervormen. En ze fantaseerde ook over meneer Järvinen.

In maart 1902, tijdens een van de weken waarin Järvinen bij de familie Koski verbleef, vroeg hij of Tapio zin had om met hem mee te gaan naar een lezing van Erno Harmajärvi in Kokkola – en of Aino ook mee mocht.

Maĳjaliisa wierp een korte, dreigende blik op Tapio. ‘Da’s een socialist,’ zei ze.

Aino hield haar adem in.

‘In feite is hij een Finse nationalist,’ zei Järvinen.

Järvinen had raak geschoten bij Tapio. Die had al zijn kinderen genoemd naar helden en heldinnen uit de *Kalevala*, het nationale epos van Finland. De reden waarom hij in Rusland aan kerken werkte, was dat hij zijn baan bij de regering was kwijtgeraakt omdat hij voor de Finse onafhankelijkheid had gepleit.

Tapio keek Maĳjaliisa aan. ‘Hij heeft gelijk. Waarom zou het verkeerd zijn als Aino eens iets zou horen van iemand die echt iets doet om van die Russen af te komen?’

Aino stond op, draaide zich snel om en klapte onhoorbaar in haar handen. Haar moeder schudde het hoofd, de lippen strak op elkaar.

Maĳjaliisa dwong Tapio mee naar de hoek van de keuken.

‘Er zal daar iemand zijn die namen noteert,’ zei ze op felle fluisterton. ‘Jij weet ook dat de Ochrana jouw naam waarschijnlijk al kent uit je tijd in Rusland en dat de politie je in de gaten houdt vanwege die toespraak over Finse onafhankelijkheid tijdens de laatste Midzomeravonddans.’ Ze greep met beide handen zijn wijde hemd vast en trok hem naar zich toe. ‘Ik smeeek je: doe dit niet.’

Hij legde zijn grote handen op de hare en duwde ze voorzichtig van zich af. ‘Leven in angst is geen leven.’

‘Dat geldt ook voor leven zonder man.’

‘Als een vrouw wordt vernederd, is ze nog steeds een vrouw. Als een man wordt vernederd, zijn er voor hem maar twee mogelijkheden: vechten of in schaamte leven. Wil jij een man die geen man is?’

Ze keken elkaar strak aan, waarbij geen van beiden met de ogen knipperde. Toen slaakte Maĳjaliisa een zucht. Beiden wisten hoe haar antwoord luidde. Ze pakte haar pijp en liep de deur uit.

Bij de lezing stonden er binnen twee mannen vlak bij de deuropening, die met strakke, onbewogen gezichten aantekeningen maakten. Af en toe vroegen ze iemand naar zijn naam, maar het was duidelijk dat ze dat niet aan Tapio of meneer Järvinen hoefden te vragen.

Aino, Tapio en meneer Järvinen gingen in de buurt van het spreekgestoelte zitten. Een paar minuten later ging er een jongen van ongeveer Aino’s leeftijd in een stoel bij het middenpad zitten. Snel zette ze haar bril af.

Ze haatte die bril. Op een dag kwam Matti erachter dat zij een leeuwe-rik niet kon zien die hij wel zag. Hij zei het tegen haar vader. Die vroeg haar die avond, toen de familie bijeenkwam en ze allemaal hun zonden moesten opbiechten voordat ze konden gaan eten, of ze misschien moeite had met kijken. Ze bekende dat ze tijdens de les langs het schoolbord was gelopen om alles in zich op te nemen voordat ze was gaan zitten. Met haar ouders ging ze naar een ijzerhandel in Kokkola, waar ze brillen met een ijzeren montuur probeerden totdat ze er een hadden gevonden die het probleem verhielp. Het kostte hun een paar maanden inkomen, waardoor ze zich schuldig voelde op de momenten waarop ze de bril niet droeg – zoals nu.

Ze lachte en keek omlaag, naar haar schort. Hij was zeer knap.

Beleefd vroeg hij of hij naast haar mocht zitten. Ze knikte en het volgende moment wilde ze dat ze iets had gezegd in plaats van als een imbeciel te knikken. Zwijgend zat hij naast haar, de blik op het lege podium gericht. Haar aandacht werd getrokken door de intensiteit van zijn ogen. Ze deed haar best niet naar hem te kijken.

Hij leunde voorover en fluisterde: 'Dit wordt interessant.'

Ze knikte, besloot in ieder geval iets te zeggen, en fluisterde: 'Eigenlijk is hij geen socialist. Hij is een Finse nationalist.' Snel keek ze welke uitwerking die woorden op hem hadden.

De jongen boog zich naar haar toe en fluisterde: 'Eigenlijk is hij geen Finse nationalist. Hij is een revolutionair.'

De manier waarop hij dat zei vond ze opwindend: er werd mee gesugereerd dat alles wat niet goed was werd rechtgezet – revolutie. Beiden probeerden tegelijk even naar de ander te kijken en hun blikken kruisten elkaar opnieuw. 'Ik ben Oskar Penttilä,' fluisterde hij. Hij keek om zich heen. 'Ze noemen me Voitto.'

Ze vond het schitterend. Hij had een revolutionaire naam. Voitto betekende overwinning.

'Ik ben Aino Koski.'

'Ben jij een socialist?' fluisterde hij.

'Ja, zeker. Een socialist. Maar mijn vader is een nationalist.' Ze aarzelde even en keek om zich heen. 'Met de meeste mensen kan hij wel goed opschieten, want hij zegt dat hij wil dat Finland weer autonoom wordt, zoals in de tijd dat we onder Zweden vielen. Dat is veiliger, maar eigenlijk wil hij dat de Russen vertrekken.'

'En de man naast hem? Is dat je broer?'

‘Nee, dat is de buurtonderwijzer. Hij komt uit Helsinki. Hij logeert bij ons.’ Ze keek om zich heen, boog voorover en fluisterde: ‘Hij heeft me een exemplaar van *Het communistisch manifest* gegeven.’ Ze keek hoe hij zou reageren. Hij knikte en boog zich voorover om langs haar en haar vader naar meneer Järvinen te kijken. Toen vroeg Aino: ‘Heb je het gelezen?’

‘Natuurlijk,’ zei hij rustig, zonder nog te fluisteren. ‘Ik heb alles gelezen wat hij heeft geschreven. Engels heb ik ook gelezen.’ Het was even stil. ‘Ik kan Duits lezen.’

Ze vond het prachtig. Hij probeerde indruk op haar te maken.

‘Ik lees het in de Russische vertaling,’ antwoordde ze.

‘Echt? Heb je *Het communistisch manifest* in het Russisch gelezen?’

‘Ja. Plechanovs vertaling uit 1882.’

Hij kneep zijn ogen samen. ‘Hoe komt het dat jij Russisch kent?’

‘Mijn vader spreekt vloeiend Russisch.’ Ze haastte zich om het uit te leggen. ‘Hij heeft een goede opleiding gehad. Net als mijn moeder,’ verklaarde ze. Maar ze had er meteen spijt van. Ze probeerde duidelijk te maken dat ze niet uit zomaar een boerengezin kwam, maar voor een socialist maakt dat niet uit. ‘Hij werkte voor de regering, maar hij kwam politiek in de problemen. Daarna is hij kerken gaan bouwen in Rusland, en toen ontmoette hij mijn moeder.’ Ze glimlachte. ‘We deden het voor de lol, maar de Russische lessen hielden op toen ze verplicht werden voor staatsarbeiders.’ Ze lachte. ‘Ik mag de Russische romans van de dominee lezen.’

Hij knipperde met zijn ogen. ‘Ik ben nog nooit een meisje tegengekomen dat *Het manifest* heeft gelezen, laat staan in het Russisch.’

‘Want meisjes zijn geen socialist?’

‘Nee, nee. Er zijn heel veel socialistische vrouwen. Beatrice Webb die in Engeland de Fabians begon, en Rosa Luxemburg in Duitsland. In Amerika heb je Mary Jones, Mother Jones, die...’ Plotseling zweeg hij en hij kreeg een kleur, wat ze leuk vond. ‘Ik bedoel, hier in Kokkola ben ik nog nooit een socialistisch meisje tegengekomen.’

‘Nu wel, dan,’ zei ze trots, en met verbazing beseftte ze dat ze echt, ja, echt een socialist was. Ze zou werkelijk iets gaan doen, in plaats van op haar handen te zitten en over onafhankelijkheid te praten, zoals haar vader. Wat zou Finland winnen met onafhankelijkheid als het land nog steeds werd bestuurd door dezelfde onderdrukkende klasse?’

Drie weken later kwam Aino beneden voor het ontbijt en zag dat haar exemplaar van *Het communistisch manifest* bij haar plek op tafel lag. Met een wierp ze een woedende blik op Matti, die heftig nee schudde. Met een strenge blik zette Maíjaliisa Aino's kom havermoutpap zwijgend boven op het boekje. Zo stom om het onder het matras te verstoppert. Natuurlijk maakte haar moeder ook daar schoon. Rustig wendde Aino zich tot Matti. 'Mag ik de suiker, alsjeblieft?'

Tapio kwam uit hun slaapkamer en ging aan het hoofd van de tafel zitten. Toen Maíjaliisa zijn kom pap voor hem neerzette, keek ze Tapio aan met een jij-bent-de-vader-blik en knikte met haar hoofd in de richting van Aino.

'Hoe ben je aan dat boekje gekomen?' vroeg Tapio.

Maíjaliisa kon zich niet meer beheersen. 'Begrijp jij wel wat er met jou, met ons kan gebeuren als de verkeerde mensen erachter komen dat je dit hebt? De Ochrana, de geheime politie van de tsaar, arresteert...'

Tapio gebaarde dat ze haar mond moest houden, en ze verbeet haar angstgevoelens.

Aino besepte dat meneer Järvinen diep in de problemen zou komen als ze de waarheid zou vertellen. Maar wat gebeurde er als ze zou liegen? En welke leugen dan? 'Voitto heeft het me gegeven,' flapte ze eruit.

'Wie?' vroeg Maíjaliisa.

'Oskar Penttilä,' mompelde Aino.

Maíjaliisa ging aan tafel zitten, met haar eigen kom voor zich.

'Is dat die jongen die je tijdens de lezing aan me hebt voorgesteld?' vroeg Tapio.

Aino knikte.

Tapio keek Maíjaliisa aan. 'Zie je nou, misschien vergis jij je wel.'

'Ik denk het niet. Wat moet een jongen uit Kokkola met die onzin, in het Russisch?' vroeg Maíjaliisa.

'Nou, Aino heeft het in het Russisch gelezen,' zei Tapio, en hij richtte zijn aandacht weer op zijn havermoutpap.

Maíjaliisa liet de stilte even zijn werk doen en zei toen: 'Helmi Rinne bezweert dat ze rare socialistische boekjes in de schuur heeft gevonden. Toen ze die aan haar zoon Pekka liet zien, zei hij dat Aino die aan hem had gegeven.'

'Dat is een leugen!' riep Aino uit.

In een reflex gaf Maíjaliisa haar een klap. Ze liet haar hand zakken en keek Aino woedend aan, zowel vanwege haar uitroep als vanwege de

kwestie die speelde. 'Zoals het zeker ook een leugen is dat je het van die Oskar hebt gekregen? Ik denk dat meneer Järvinen wat extra lessen heeft gegeven.' Ze wendde zich tot Tapio. 'Als de politie dit soort boekjes vindt, zijn we allemaal verdacht. We betalen hem niet om gevaarlijke politieke ideeën te onderwijzen of om ons in gevaar te brengen. We moeten het er met de andere ouders over hebben.'

'Waarover?' vroeg Aino.

'Stil jij,' zei Maĳjaliisa tegen Aino. Ze wendde zich weer tot Tapio. 'We hebben hem in dienst genomen om les te geven in schrijven en rekenen, niet om een goddeloze politieke filosofie bij te brengen aan brave christelijke kinderen.'

'Meneer Järvinen zegt dat het niet om religie gaat,' zei Aino. 'Het gaat over onrechtvaardigheid.'

Ditmaal sloeg Tapio met zijn vlakke hand op de tafel. 'En nu hou jij je mond dicht,' zei hij.

Maĳjaliisa wendde zich tot Aino. 'Marx en Engels zijn atheïsten!'

'Dat betekent niet dat iedereen die hen leest ook meteen een atheïst is,' mompelde Aino.

'En nu naar je kamer!' brulde Tapio.

Toen Aino weg was, wendde Maĳjaliisa zich tot haar man en zei: 'We nemen onderwijzers aan om onze kinderen te leren wat wij willen dat ze weten, niet wat de onderwijzers willen dat ze leren.'

Drie dagen later, toen Aino de trap afdaalde, gekleed om naar school te gaan, zei Maĳjaliisa dat de ouders hadden besloten meneer Järvinen te ontslaan. Aino gooide haar boeken op de grond. 'Dat is niet eerlijk! Dat kun je niet doen!'

'Toch hebben we het gedaan,' zei Maĳjaliisa. 'En nu pak je je boeken op, of je krijgt een flink pak slaag.'

Aino strekte zich zo ver mogelijk uit en keek haar moeder recht in de ogen aan. Hun ogen bevonden zich op dezelfde hoogte. Maĳjaliisa keek haar strak aan. Ze hief haar uitgestrekte hand langzaam op.

Aino pakte de boeken op.

Maĳjaliisa slaakte een zucht. 'Mevrouw Rinne zal zo goed mogelijk lesgeven, totdat we een echte onderwijzer hebben gevonden,' zei ze. 'Ditmaal wordt het een vrouw, en ze zal gegarandeerd christelijk zijn.'

In april 1902, de maand waarin Järvinen was ontslagen, waaide er dagenlang een zeer krachtige wind, waardoor minstens de helft van de tere, nieuwe korenscheuten in de streek vernietigd werd. Er was nauwelijks voldoende koren dat voor de eigen winterconsumptie kon worden geoogst, en al helemaal niets om te verkopen. En alsof een wraakzuchtige Pokkanen, de Vorst, de zoon van Puhuri, de Noordenwind, het op de boeren in de streek had gemunt, trakteerde hij hen in augustus op een korte sneeuwstorm. De sneeuw smolt snel weg, maar het hooi was koud en nat en hing slap naar beneden. Tapio en Majjaliisa baden dat het droog werd, maar de lucht bleef betrokken en loodgrijs. Eind september besloot Tapio ten slotte om het koren te maaien voordat de wintervorst zou inzetten. Het hooi ging te vochtig de graanschuur in en tegen kerst begon het te rotten. Ystävä, het dierbare paard van het gezin dat door iedereen Ysti werd genoemd, werd steeds magerder. De koe ontwikkelde botverwerking en gaf minder melk. Majjaliisa had besloten de karige graanoogst te gebruiken om *pettuleipä* te maken, waarbij ze het meel vermengde met de graten van de vis die Matti ving en met de binnenschors van zilverberken. In januari kwamen de vrouwen uit de streek na de kerkgang samen en spraken op fluisterton over een mogelijke hongersnood. De laatste keer had dat bijna tweehonderdduizend mensen het leven gekost, meer dan tien procent van de bevolking – en dat was pas dertig jaar geleden.

Aino had het ontbreken van een onderwijzer gecompenseerd door boeken te lezen die ze leende van dominee Nieminen, de predikant van de grote kerk in Kokkola die bevriend was met dominee Jarvi. Jarvi had hem geschreven en uitgelegd dat Aino boeken uit zijn eigen bibliotheek had gelezen en dat ze een deugdzame christelijk meisje was.

Maar dat deugdzame christelijke meisje was ter ore gekomen dat Oskar Penttilä een lezing zou houden in Kokkola. Ze kon niet in haar eentje naar de stad, en het was al helemaal uitgesloten dat ze haar moeder zou vertellen dat ze naar een socialistische lezing zou gaan. Ze besloot Matti om te kopen: ze bood aan dat zij twee weken lang alle vis zou schoonma-